

ناصر فکوهی

فرهنگ و زندگی روزمره

گفت و گوهای با

جلال ستاری / علی بلوکباشی / حاتم قادری

عبدالله کوثری / حسین سلطانزاده / مازیار بهاری / مهرداد اسکویی

فرهنگ جاوید

فرهنگ جاوید

دفتر مرکزی: تهران، میدان امام حسین، خیابان صفای شرقی، کوچه شهید احمد جاوید

شماره ۱/ طبقه سوم — صندوق پستی ۱۴۱۵۵-۵۴۳۱

تلفن: ۲۳۴۱۵۰۳۸ — www.FarhangeJavid.com

فرهنگ و زندگی روزمره

ناصر فکوهی، دانشیار، عضو هیئت علمی گروه انسان‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران

مجموعه فرهنگ و علوم انسانی — دبیر مجموعه: علیرضا جاوید

ویرایش: تحریریه فرهنگ جاوید — ناشر: انتشارات فرهنگ جاوید

طراح جلد: محمد باقر جاوید — حرف‌نگار و صفحه‌آرا: احمد جاوید

لیتوگرافی: هزاره — چاپ: تهران

چاپ اول: ۱۳۹۱ — تعداد: ۱۱۰۰ نسخه — قیمت: ۹۰۰۰ تومان

© کلیه حقوق چاپ و نشر این کتاب برای انتشارات فرهنگ جاوید محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن (چاپ، فتوکپی، صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است.

Fakouhi, Nasser, 1956 -

فکوهی، ناصر، ۱۳۳۵ -

فرهنگ و زندگی روزمره، مترجم: ناصر فکوهی، تهران: فرهنگ جاوید، ۱۳۹۱

۳۶۰ ص. (مجموعه فرهنگ و علوم انسانی)

ISBN 978-600-91585-7-7

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۱۵۸۵-۷-۷

۱. فرهنگ ۲. انسان‌شناسی. فکوهی، ناصر، ۱۳۳۵ - مترجم.

۳۰۶

HM ۴۲۱/۸ف ۱۳۸۹

بخش نخست:

ضیافت فرهنگ

- ۱۵ سنت و زندگی روزمره علی بلوکباشی
- ۳۷ فرهنگ و اسطوره جلال ستاری
- ۵۹ تاریخ ورود تجدد به ایران حسین سلطانزاده
- ۸۹ دین در جامعه مدرن حاتم قادری
- ۱۱۵ درهم‌آمیختگی فرهنگ در امریکای لاتین عبدالله کوثری
- ۱۵۱ فرهنگ و سینمای مستند مازیار بهاری و مهرداد اسکویی

بخش دوم:
هویت، روشنفکران، جنبش‌های اجتماعی و شهر

۱۹۱	تکثر فرهنگی و گفت‌وگوی ادیان
۲۰۵	مطالبات قومی و منطق خشونت
۲۱۵	جهن و هویت ملی
۲۲۱	جنسیت، ملیت و آیین
۲۳۱	در باب اعتراض
۲۴۷	روشنفکران و دانشگاهیان
۲۶۷	پرسیمان فاشیسم و سرمایه‌داری
۲۷۹	جنبش زنان و رادیکالیسم «چپ» و «راست»
۲۹۹	مبانی شکل‌گیری فرهنگ سیاسی در ایران
۳۱۱	بافت‌های تاریخی و شهرنشینی
۳۲۳	انسان‌شناسی و معماری
۳۲۹	شهر و سینما
۳۴۵	نمایه

پیش‌گفتار

کتاب حاضر از دو بخش تشکیل شده است: بخش نخست گفت‌وگوهایی است که توسط نگارنده با برخی از صاحب‌نظران و اندیشمندان ایرانی انجام شده است و بخش دوم، گفت‌وگوهای مختلفی است که در طول چند سال اخیر با نگارنده در مطبوعات و نشریات تخصصی صورت گرفته است. تجميع این دو دسته از گفت‌وگوها، سوای آن‌که هر دو به یک سبک یعنی «گفت‌وگو» تعلق دارند، به دلیل محتوای آن‌ها قابل توجه است: در حقیقت در همه این گفت‌وگوها یک محور اساسی وجود دارد و آن حیاتی بودن فهم فرهنگ به مثابه ماده‌ای زنده و تأثیرگذار بر روند و فرایند جاری زندگی در همه جوامع انسانی است.

انسان‌شناسان و جامعه‌شناسان سال‌ها به صورت تصنعی با این استدلال که ماده مورد مطالعه در علوم اجتماعی ماده‌ای زنده و در حال «شدن» است، خود را از تاریخ‌دانان و جغرافی‌دانان (اگر از سایر حوزه‌های علوم انسانی سخنی به میان نیاوریم) جدا می‌کردند؛ در

حالی که در تاریخ بر زمان از دست رفته و در جغرافیا از مکان به مثابه ماده‌ای کم‌تر قابل انعطاف و نسبتاً ثابت سخن می‌رود. در هر دو مورد، ما بیش از آن‌که با بویایی در ارتباط باشیم، با ایستایی سروکار داریم و بیش‌تر از آن‌که بتوانیم از خاص‌گرایی‌های ناشی از واقعیت‌ها و روابط میان موقعیت‌ها صحبت کنیم، باید از پهنه بزرگی سخن بگوییم که می‌توانند انسان‌ها را در معنای واقعی و زنده‌شان به فراموشی سپرده و خود را در اسناد کتابخانه‌ای یا در پژوهش‌های طبیعی محدود کنند.

در سال‌های اخیر، تجربه علوم انسانی به‌طور عام و تجربه علوم اجتماعی به‌طور خاص، نشان می‌دهد که هیچ‌یک از این دو مسیر نه تنها با واقعیت جوامع انسانی انطباق ندارند بلکه در عمل نیز حتی در حوزه‌های علمی به‌غم فشار دانشگاهیان رعایت نشده‌اند. بنابراین چگونه می‌توان گرایش مانس ویر به تاریخ یا گرایش تمام تاریخ‌دانان «مکتب آنال» را به علوم اجتماعی یا پیدایش مکاتب نظری چون اشاعه‌گرایی و سپس محیط‌شناسی و جغرافیای انسانی که علوم اجتماعی را در محور خود قرار داده و می‌دهند از یاد برد. چگونه می‌توان فراموش کرد که انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی در طول تاریخ تقریباً دویست‌ساله خود، هرگز نتوانستند به‌خود راه‌هایی کوتاه‌تر تاریخ و جغرافیا را به فراموشی بسپارند و همواره در آن‌ها نگاه به منشأها و فرایندهای تحولی و تطوری تاریخی و جغرافیایی در شکل دادن و شکوفا کردن نظریه‌ها و کاربردپذیر کردن آن‌ها مؤثر بوده‌اند. افزون بر این، آن‌گاه که به جهان معاصر و دوران انقلاب اطلاعاتی و شبکه‌ای شدن تمام روابط انسانی و اجتماعی می‌رسیم، چگونه می‌توانیم تحلیل پیچیدگی این روابط را بدون در نظر گرفتن موقعیت‌هایی که به آن‌ها انجامیده و خود را در کوچک‌ترین اجزای بسیار نامحسوس‌شان راه داده است، امکان‌پذیر بدانیم. در حقیقت، به همان اندازه که جوامع پیچیده‌تر شده و میزان اطلاعات ضروری برای درک هر پدیده خرد افزایش می‌یابد، نیاز به جامع‌نگری و تحلیل‌های بین‌رشته‌ای یا

چند رشته‌ای برجسته می‌شود. کافی است به تغییری که در سرفصل‌ها و دروس و مدارک ارائه‌شده در سال‌های اخیر که در معتبرترین دانشگاه‌های جهان اتفاق افتاده نگاهی بیندازیم تا ببینیم چگونه علومی که تا دهه پیش با طبقه‌بندی‌های ساده‌ای چون انسان‌شناسی، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی اجتماعی و غیره مشخص می‌شدند، امروزه هر چه بیش‌تر در قالب رشته‌های بین‌رشته‌ای همچون مطالعات زنان، جوانان و غیره مطرح شده و دانشجویان نیز علاقه بیش‌تری به این رویکردهای بین‌رشته‌ای از خود نشان می‌دهند. با توجه به این روند بوده که ما تلاش کرده‌ایم در گفت‌وگوهای بخش نخست از کرانه‌های مختلف فکر و دانش به سراغ متخصصانی برویم که در عین تبحر در رشته خود و داشتن اقتدار مورد پذیرش در جامعه علمی، از این توانایی ارزشمند نیز برخوردارند که بتوانند به جهان به گونه‌ای که هست و نه به گونه‌ای که ما تمایل داریم باشد، نگاه کنند؛ و دانش خود را با دانش‌های دیگران درهم آمیخته و به خصوص، آمادگی آن را داشته باشند که از این دانش نه تنها در جهت فرایند شناخت بلکه برای ساختن ابزارهایی فکری به منظور تغییر و بهبود موقعیت‌های موجود استفاده کنند.

بدین سان، در این گفت‌وگوها هرچند بسیار از گذشته، از تاریخ، از جغرافیا، از فضا، از سیاست، از ادبیات، از سینما و از بسیاری حوزه‌های دیگر به صورت تخصصی صحبت می‌شود، اما جهت حرکت همواره به سوی کاربردپذیر کردن این اندیشه‌ها در تجربه زندگی روزمره و فعالیت‌های پیوسته‌ای است که کنشگران اجتماعی بر دوش دارند و باید در موقعیت‌هایی خطیر، آن‌ها را به انجام رسانند. این بخش، شاید به همان شکل که در بخش دوم از گفت‌وگوها مشاهده می‌شود، بیش‌تر بر محور اصلی مطالعات و فعالیت‌های علمی نگارنده بازمی‌گردد که بر انسان‌شناسی کاربردی، یعنی همه مواردی تمرکز می‌یابد که فرهنگ در زندگی روزمره کنشگران دخالت می‌کند تا آن را بهبود بخشد. در

انسان‌شناسی کاربردی، حرکت اندیشه مسائل اجتماعی و فرهنگی است که آن را نفسِ جامعه‌بودگی ایجاد می‌کند (مسائلی که می‌توان در حوزه‌هایی بسیار متفاوت یافت). در نتیجه، اگر در بخش نخست معرفی کوتاه هر یک از اندیشمندان — که البته اغلب نیازی به چنین معرفی نداشته و آثارشان برای عموم شناخته‌شده است — وظیفه تعیین حوزه‌ها را به انجام رسانده است، در بخش دوم تقسیم‌بندی موجز چند گروه از مباحث را مطرح کرده که در هر حوزه، گفت‌وگوهای مربوط به آن آورده شده‌اند.

در پایان این نکتہ را یادآور می‌شویم که این گفت‌وگوها در حد فاصل سال‌های ۱۳۰۴ تا ۱۳۱۷ انجام شده‌اند و تفاوت زمان انتشار و زمان انجام آن‌ها باید مورد توجه خوانندگان باشد. همچنین لازم است در این‌جا از همه دوستانی که در انتشار این کتاب به نگارنده یاری رسانده‌اند، به‌ویژه از دانشجو یارم سرکار خانم ترکان عینی‌زاده و آقایان پیمان اسحاقی و سید حسین میرزایی و خاصه آقای علیرضا جاوید که زحمات زیادی برای انتشار این کتاب کشیدند و نیز از همه دوستان و صاحب‌اندیشانی که بار دیگر اجازه دادند از سخنان‌شان در این مجموعه استفاده شود، تشکر کنم. بدیهی است که مسئولیت نهایی همه این گفت‌وگوها و محتوا و شکل آن‌ها به‌عهده نگارنده است و این دوستان طبعاً نمی‌توانسته‌اند در این مجموعه جز نگاهی دورادور بر متن خود داشته باشند. بنابراین، اگر لغزشی در ارائه یا کاستی‌ای در روند عمومی بازتاب اندیشه‌ها دیده می‌شود باید آن را خطای این قلم دانست. باشد که دوستداران فرهنگ و کسانی که تمایل به بهبود و افزایش نقش آن در جامعه کنونی ما دارند و این امر را ضرورتی اساسی می‌پندارند انتقادات و خُرده‌گرفتن از مشکلات و اشتباهات این کار را از ما دریغ نکنند.